

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Sporen van de
**BELGISCHE
OPSTAND**

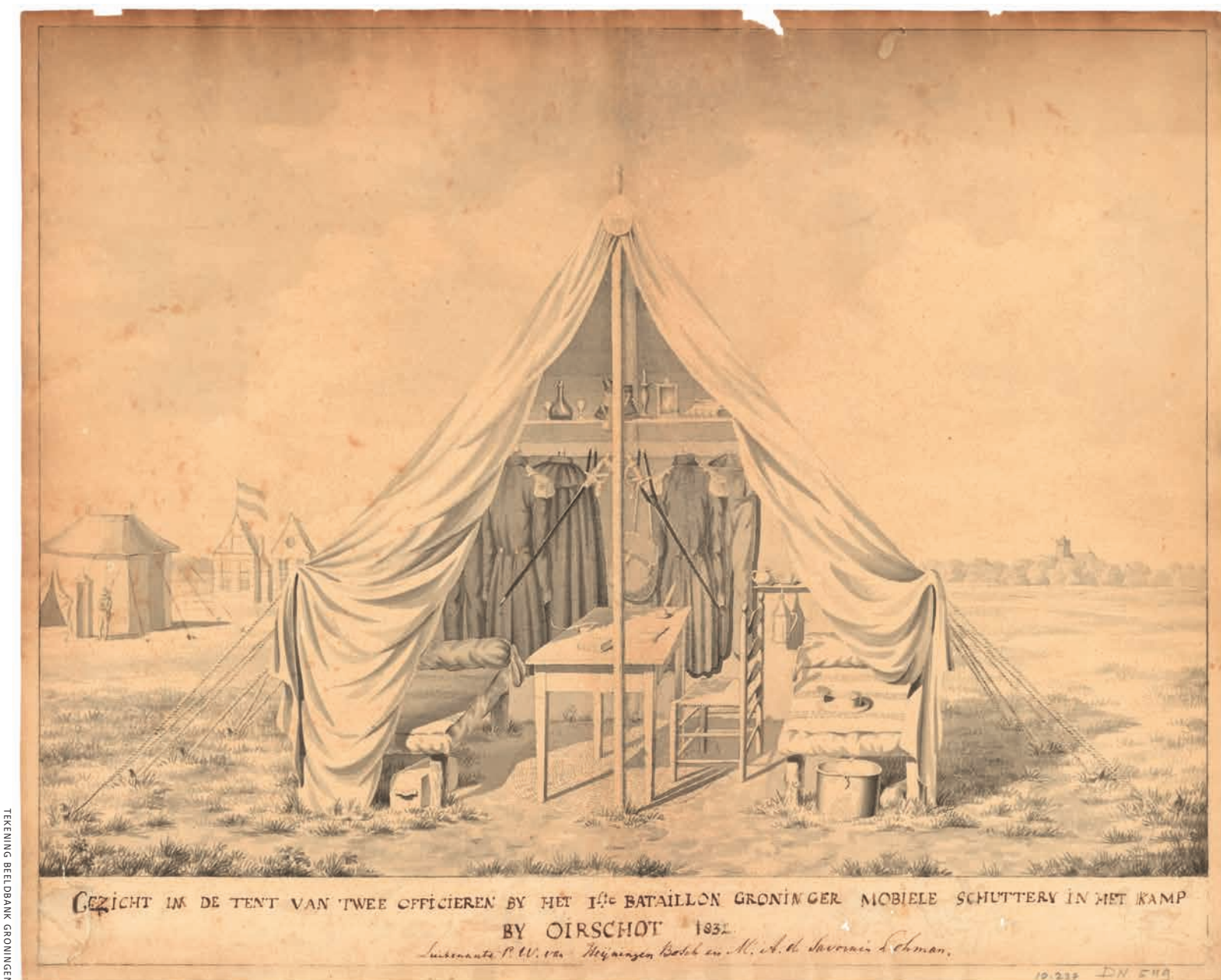
1

2018

Sporen van de Belgische Opstand

Te wapen!

Verscholen in de bossen bij Oirschot liggen de resten van een militair kamp uit 1832. Wandelaars lopen er nietsvermoedend aan voorbij. Zij beseffen niet dat hier destijds tienduizend soldaten verbleven. Vanwege de afscheiding van België van het Koninkrijk der Nederlanden. JAN VAN DOESBURG, JAN-WILLEM DE KORT & JOSÉ SCHREURS

TEKENING BEELDBANK GRONINGEN

Een officierstent in de 'linnen stad' bij Oirschot, in 1832

Een kogel gevonden in het bos bij Oirschot tijdens het onderzoek van de Rijksdienst

Amateurarcheoloog Antoon Verspaandonk vond bij Oirschot veel vuurketsen, het ontbrandingsmechanisme van een musket

De Belgische Opstand in 1830 vormde lange tijd een pijnlijke aangelegenheid in de geschiedenis van ons land. De inwoners van het zuidelijke deel van het Koninkrijk der Nederlanden waren begin negentiende eeuw ontevreden over de manier waarop ze werden behandeld. Er braken in het tweede en derde decennium regelmatig relletjes uit, vooral in Brussel. Daar sloeg op 25 augustus 1830 de vlam in de pan, tijdens de opvoering van de opera *La muette de Portici* van Daniel Auber. Kort daarna riep het Voorlopige Bewind de staat België uit. Het Koninkrijk der Nederlanden werd hierdoor een stuk kleiner en kreeg een nieuwe zuidgrens. Koning Willem I was echter niet van zins dit zomaar over zijn kant te laten gaan. Onder de leus *Te wapen!* mobiliseerde hij alle dienstplichtigen en schutterijplichtigen. In 1832 richtte het leger een oefenkamp bij de Noord-Brabantse plaats Oirschot in. Deze 'linnen stad' heeft maar twee jaar bestaan. Het kamp is in 1834 weer ontmanteld en het terrein is in de tijd daarna omgevormd tot bos en akkerland.

Maar de militairen kwamen terug. In de vorige eeuw legde Defensie bij Oirschot het grootste militaire oefenterrein van Nederland aan, de Generaal-majoor De Ruyter van Steveninckkazerne. De zone waarin het negentiende-eeuwse kamp lag, is daar sinds enkele jaren aan toegevoegd, om er met tanks en ander zwaar materieel te kunnen oefenen. Hiervoor is een herinrichting van het gebied noodzakelijk. Onderzoek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wijst uit dat de archeologische sporen van grote delen van het kamp zeer goed bewaard zijn. Onlangs stelde de dienst dan ook aan Defensie voor om het terrein zo in te richten dat deze overblijfselen behouden blijven. Defensie wil ze zeker zo veel

mogelijk ontzien, maar staat ook voor de opgave om een oefenterrein te realiseren dat aan de moderne militaire behoefte voldoet. Maatwerk is hier vereist, want iedereen is ervan overtuigd dat de archeologische resten van het kamp bijzonder zijn.

Deze 'linnen stad' heeft maar twee jaar bestaan

Opgezweepte volksmassa

Maar eerst nog even terug naar het begin van de Belgische Opstand. In de opera *La muette de Portici* wordt de opstand van de Italianen tegen de Spaanse heersers in Napels verheerlijkt. Hierdoor geïnspireerd trok een door Fransgezinde separatisten opgezweepte volksmassa plunderend door Brussel. Koning Willem I stuurde meteen zijn zoons Willem en Frederik met een troepenmacht naar het zuiden om de orde te herstellen. De strijd verliep niet erg voorspoedig voor beide prins en zij trokken hun manschappen snel terug. Balans: honderd gedode noordelijke militairen en driehonderd gedode zuiderlingen. Maar toen het Voorlopige Bewind een jaar later Leopold van Saksen-Coburg als eerste koning der Belgen inhuldigde, mobiliseerde koning Willem het leger opnieuw. Daarnaast meldden zich duizenden vrijwilligers. Op 2 augustus 1831 trokken de Nederlandse troepen het grondgebied van het nieuwe koninkrijk binnen om 's lands eer te redden en betere afscheidingsvoorwaarden af te dwingen. Deze militaire actie was wel succesvol. Zo nam het

leger Ravels, Turnhout en Hasselt zonder al te veel tegenstand in. Echter, Nederland gaf deze plaatsen onder druk van Frankrijk al na tien dagen weer op. Zo kreeg de Tiendaagse Veldtocht zijn naam.

Er werd een wapenstilstand gesloten, maar Willem I wilde zich er niet bij neerleggen. De vorst hield zijn troepen in Noord-Brabant gemobiliseerd, omdat hij de Belgische soevereiniteit en het gezag van koning Leopold niet wilde erkennen. Daarnaast was hij ontevreden over de compensatie die hij voor het landverlies had gekregen, en probeerde hij met militair machtsvertoon zijn eisen kracht bij te zetten. Noord-Brabant veranderde hierdoor in een militaire grenszone tussen Nederland en België. De meeste manschappen en officieren werden bij Brabantse burgers ingekwartierd. Anderen stationeerde het leger in grensplaatsen en garnizoensplaatsen. In de zomermaanden oefenden de soldaten in de krijgstactieken op de heide. Hiervoor werd in 1831 een mobilisatiekamp bij Rijen ingericht en een jaar later volgde een tweede kamp, dat bij Oirschot.

Honderden vondsten

Het kamp bij Rijen bleef in gebruik als militair terrein en is dat nog steeds. Dat er zich bij Oirschot 184 jaar geleden korte tijd een oefenkamp bevond, valt slechts op enkele oude kaarten te zien. En het is te zien aan de archeologische resten. Dat die er zijn, blijkt uit de honderden vondsten die amateurarcheologen hier in de loop der jaren deden. Zij verzamelden musketkogels, gespen, uniformknopen, erekruizen, onderdelen van geweren, kruitvaatjes, horlogesleuteltjes, tabaksdozen, pijpenragers, vonkenvangers, pijpenkoppen, tapkraantjes en scherven van kookpotten, kannen, flessen en drinkglazen. »

Kroonprins Willem schouwt de troepen na het uitreiken van de erekruizen in 1832

» Ook vonden zij hele en halve centen, dubbeltjes en kwartjes met de W van koning Willem I erop. En wie het Actueel Hoogtebestand Nederland bestudeert, ziet op deze plaats rijen kuilen en verhogingen. De rijen waren op een eerdere versie van deze digitale weergave van het aardoppervlak niet te zien. Als je de reliëfverschillen over oude kaarten van het kamp legt, blijken dit de locaties van tenten, kantines, kookkuilen, latrines, drenkkuilen en wasplaatsen te zijn. In het kamp verbleven gedurende de zomer tienduizend militairen, die zich dus bezighielden met krijgsoefeningen. Daarnaast bivakkeerden er in en rond het kamp allerlei lieden die aan het leger hun brood verdienden. Denk aan gewermakers, wasvrouwen, marketentsters, kroegbazen, restauranthouders, handelaren en boeren die melk, boter, eieren, groenten en aardappels verkochten. Het kamp had ook een zekere aantrekkingskracht op lokale boerendochters op zoek naar een geüniformeerde vrijer. Prostitutie echter werd niet getolereerd. Er gebeurden ook bijzondere dingen in het kamp. Zo beviel er een schutter van een baby. De soldaat bleek de vrouw te zijn van een Gelderse schutter. Zij had zich in manskleren gehuld en was als vrijwilliger in dienst gegaan bij hetzelfde bataljon als haar echtgenoot. Ze had zelfs meegevochten in de Tiendaagse Veldtocht en had daarvoor het metalen erekruis ontvangen, een maand voor de bevalling. Over deze eigenaardige gebeurtenis is veel geschreven en gepraat. Er werden zelfs liederen over gecomponeerd.

Strakke indeling

Het kamp was ordelijk ingericht en goed georganiseerd. Het had een strakke indeling naar rang en stand. Het gewone soldatenvolk was gescheiden van de officieren, maar alle militairen sliepen in linnen tenten. Het eten voor de bataljons werd bereid in 48 veldkeukens, in kuilen in de grond. Vergeleken met inkwartiering bij burgers was het verblijf in deze linnen stad zo slecht nog niet. Want militairen met geld in de buidel konden er ook voor kiezen om te eten bij een van de vele kantines of hun kapitaal te besteden aan bier, wijn en andere alcoholische drank. Daarnaast waren er kramen en winkeltjes en zelfs een echte schouwburg. In deze Groote Tent Concordia werden onder andere de voorstellingen *Die weiße Dame*, *Don Juan* en *Die schöne Müllerin* opgevoerd. 's Zondags werd de mis gehouden en was er een protestante eredienst. Dat sommige van de kantines luxueus waren ingericht wijst een mooie vondst uit: een stukje glazen pegel van een kroonluchter. Deze pegel is

gevonden toen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in 2014 en 2015 het bos doorzocht om de cultuurhistorische waarde van de archeologische sporen te bepalen. Dit deed de dienst in samenwerking met Archeologisch Adviesbureau RAAP en amateurarcheoloog Antoon Verspaandonk. Met een guls zetten de onderzoekers tientallen grondboringen om vast te stellen of de resten intact zijn. Amateurarcheologen zochten de bospaden af met een metaaldetector. Bovendien analyseerden de onderzoekers verschillende collecties van in het bos opgegraven voorwerpen. Verder groeven zij een kleine opgravingsput op een plek waar ze de aanwezigheid van veel kamprestanten in de kluit van een omgevallen boom hadden vastgesteld. Dat ging om scherven verbrand aardewerk en glas. Die houden misschien verband met een in krantenartikelen vermelde brand in een van de kantines in juli 1833. Hier was het waar de archeologen het stukje kroonluchter vonden, die in deze kantine moet hebben gehangen.

BOEK

De plek waar het Opstand-kamp gestaan heeft, verdient het in de herinnering te blijven. Een eerste stap in die richting is gezet door de lokale Werkgroep Legerkamp bij Oirschot. Op basis van de vele vondsten van amateurarcheoloog Antoon Verspaandonk en speurwerk in de archieven publiceerde de groep vorig jaar het fraaie boek *Het legerkamp bij Oirschot 1832-1834: Hollandse militairen en Brabantse burgers bij de Belgische afscheiding*.

Opperbevelhebber

Kroonprins Willem bezocht het kamp regelmatig en bemoeide zich als opperbevelhebber van het leger intensief met het reilen en zeilen ervan. Hij beschikte er over een eigen tent en over tenten voor zijn staf. De kroonprins was ook op 13 juli 1832 aanwezig bij de uitreiking van metalen erekruizen aan de soldaten die aan de Tiendaagse Veldtocht hadden deelgenomen. De eretekens zouden volgens de overlevering zijn gefabriceerd van het metaal van het geschut dat in Hasselt op de Belgen was buitgemaakt. Vandaar dat de tekens ook wel Hasseltkruis heten.

Op 24 augustus vierden de soldaten uitgebreid de verjaardag van de koning, met gratis bier en jenever en allerlei activiteiten, zoals mastklimmen, zaklopen, hardlopen en schermwedstrijden. De officieren betaalden de kosten en zorgden voor kleine prijsjes. Vermoedelijk zijn op de 'Koningsdag' van 1832 fraaie porseleinen herinneringspijpen aan de officieren uitgereikt. Zij namen deze als aandenken aan het kamp mee naar huis. De pijpen dragen allemaal het opschrift *Herinnering aan het kamp bij Oirschot 24 augustus 1832* en hun met de hand geschilderde naam. Maar kolonel Johan d'Ablaing-Van Giessenburg had pech. Zijn pijp is in het kamp gebroken en in de grond terechtgekomen. Bij het onderzoek van de Rijksdienst groeven de archeologen er enkele fragmenten van op.

Cholera en schurft

Maar het was niet altijd feest in het kamp. Veel soldaten werden er ziek. De sanitaire voorzieningen lieten namelijk te wensen over en bovendien deden de wisselende weersomstandigheden zich gelden. Het feit dat duizenden mannen dicht op elkaar zaten, hielp ook niet. Eind augustus 1832 brak op het terrein de gevreesde cholera uit. Ook andere besmet-

telijke ziekten kwamen voor, zoals schurft. De zieken werden verpleegd in het veldhospitaal aan de rand van het kamp.

En op 18 juli 1834 trok een verwoestende storm over Oirschot. Deze rukte tenten los en beschadigde de houten kantines, winkels en wachthuizen. Volgens ooggetuigen vlogen er tenten, huisraad en handelswaar door de lucht. Toen de storm ging liggen was de linnen stad veranderd in een ruïneuze vlakte. De soldaten herstelden het kamp weer snel. Tot het later dat jaar opgedoekt werd, omdat de druk op de politieke ketel afnam. Het oefenkamp van Oirschot had geen functie meer. De soldaten werden met onbepaald verlof naar huis gestuurd. Het duurde echter nog tot 1838 voor koning Willem I het besluit nam om de mobilisatie op te heffen. Er was een overeenkomst met België bereikt. De spanningen waren definitief voorbij.

Een dunne laag aarde

Het archeologische onderzoek wijst uit dat de aanleg en het gebruik van het bos na het verlaten van het kamp slechts in beperkte mate tot aantasting van de resten ervan hebben geleid. Op veel plaatsen zijn nog kuilen en verhogingen zichtbaar en verder bevinden de overblijfselen zich direct onder een dunne laag aarde. Alleen op een akker aan de westkant is de grond tot een diepte van dertig cen-

timeter verstoord. Hier zijn slechts sporen van diep ingegraven onderdelen bewaard gebleven, zoals latrines en waterputten. Aardewerk, glas, delen van kleipijpen en de meeste metalen voorwerpen zijn goed geconserveerd. Alleen ijzer is aangetast. Ook zijn er verbrande dierenbotten bewaard.

De vondsten van de amateurarcheologen zijn samen met die van het onderzoek op een kaart gezet. De ruimtelijke spreiding ervan weerspiegelt keurig de activiteiten die in de verschillende zones van het kamp plaatsvonden, zoals verblijf, koken, eten, sanitair, hygiëne, ontspanning en handel. Het recente advies van de Rijksdienst aan Defensie is dan ook om te zoeken naar een inrichting en een gebruik van het terrein met behoud van de archeologische sporen. Want deze locatie bij Oirschot is een bijzonder relict van de vorming van de Staat der Nederlanden in de negentiende eeuw. Zeker als sommige resten zichtbaarder gemaakt worden en er informatievoorziening komt, kan de plek waar het Opstand-kamp stond een belangrijke *lieu de mémoire* worden. ■

Jan van Doesburg is specialist middeleeuwen en nieuwe tijd, Jan-Willem de Kort is specialist veldarcheologie en José Schreurs is adviseur archeologie, alle drie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, j.van.doesburg@cultureelerfgoed.nl, j.de.kort@cultureelerfgoed.nl & j.schreurs@cultureelerfgoed.nl.

Aardewerk, glas en de meeste metalen voorwerpen zijn goed geconserveerd

Archeologen onderzoeken het terrein met een grondboor

Een stukje glazen pegel van een kroonluchter